George Eliot débuta en 1859 à quarante ans. Elle choisit un pseudonyme masculin parce qu'à cette époque, on pensait généralement que les femmes n'étaient capables que d'écrire de minables romans de quatre sous. Plus de cent ans après, en 1988, Annie Proulx, cinquante-trois ans, s'entendit dire par son éditeur qu'il ne consentait à éditer son premier livre *Heart Songs and other stories* que si la couverture ne mentionnait pas son prénom mais des initiales afin d'escamoter son sexe. Elle marqua son accord contre son gré. Mais après le grand succès remporté par son livre, elle décida de ne plus se cacher derrière ses initiales, si bien que désormais, son prénom figure aussi sur ses livres.

Mon éditeur ne m'a suggéré à aucun moment de ne pas révéler mon sexe. J'avais cinquante-sept ans quand mon premier ouvrage est paru avec une photo récente sur le rabat de la jaquette. La première critique élogieuse parut assez rapidement dans le prestigieux NRC. D'autres s'y ajoutèrent et j'attaquai aussitôt mon deuxième livre, mon premier roman car les récits prenaient un bouillon. Aujourd'hui, j'ai écrit quatre livres, on me lit, je suis traduite, des réalisateurs de films, des podcastmakers montrent leur intérêt, et on me demande de participer à des conférences et à des festivals littéraires. Je le fais volontiers, puis je me hâte de retrouver ma petite maison d'écrivain dans la campagne de Groningue, où, le regard perdu sur une portion de campagne infinie, provisoirement couverte de chaumes d'orge verts qui ondulent avec un éclat velouté, tandis que des busards en chasse rodent à deux mètres des plantes, et toujours les impressionnants nuages de Ruysdaele sans cesse changeants, j'écris les récits qui n'en finissent pas à présent que le mouvement est lancé. La plupart du temps, le censeur est à bout de souffle dans un coin de mon âme. De temps à autre, pas davantage, il pousse une sorte de mugissement, comme un vieux poivrot juché sur son tabouret, au bar d'un café délabré. Le genre de type qui n'a plus rien à dire et qui ne s'en remet pas. Je continue d'écrire. Être une vieille écrivaine, ça présente des avantages, c'est certain. Car sachez-le, Annie Proulx le disait déjà : *we know how things work*. Et c'est pratique si l'on veut écrire à propos de tout ce qui se présente au cours de la vie.

Mai 2019

Traduit du néerlandais par Charles Franken.

Saskia Goldschmidt

Gitzwarte nectar

Als zevenenvijftigjarige debutant behoor ik tot de laatbloeiers. Voordat ik tot serieus schrijven kwam, moest er een censor om zeep geholpen, hoewel ik niet geboren ben in een dictatuur. Ik groeide op in een groot huis vol boeken in het naoorlogse welvarende Amsterdam. En toch was er een censor, onzichtbaar, maar alom aanwezig.

Lezen was toegestaan en was voor mij de manier om te ontsnappen aan de zware lucht die in ons verder zo comfortabele huis hing. We behoorden nu eenmaal tot een groep mensen die er eigenlijk niet had moeten zijn. Mijn vader was, zoals hij zelf pleegde te zeggen, zo onfatsoenlijk geweest het concentratiekamp te overleven. Een zin die me als kind verwarde. Alles in ons gezin draaide erom hem zo min mogelijk voor de voeten te lopen. Hij mocht niet gestoord in zijn werk, dat hem hielp zijn kwellende herinneringen en fnuikend gemis op afstand te houden. Hij was spraakmaker en hij ontving elke dag in ons huis zwaar gehandicapte kinderen. Mijn vader leerde hen hun spastische ledematen te bewegen en woorden te vormen met hun misvormde, kwijlende monden. Mijn moeder, zijn assistenten en de ouders van de patiënten waren het erover eens dat niemand dat beter kon dan hij. We deelden allemaal het ontzag voor hem, een mengeling van bewondering voor zijn eruditie en zijn tragische verleden. Maar ik kon die bewondering niet rijmen met zijn opmerking dat hij een onfatsoenlijk mens zou zijn. Was hij een goed mens dat zich voordeed als slecht of was het andersom? Wat weet een kind van overlevingsschuld?

Een andere geliefde zin van mijn vader was dat je een kind waar je van houdt, niet geboren laat worden. Die zin deed me duizelen. Ik geloofde dat mijn vader bedoelde dat hij, als ik niet zo dom was geweest geboren te worden, van me zou hebben kunnen houden. Maar als ik er niet geweest was, hoe zou hij me dan hebben moeten vinden? Hoe kun je houden van iemand die niet bestaat? Misschien, mijmerde ik door, op dezelfde manier als hij onmiskenbaar hield van zijn vader, mijn opa, zijn broer, mijn oom, zijn tantes en neef, weggeplukt uit hun dagelijks leven en verdwenen in het grote niets. Het enige wat van hen resteerde waren hun zelden uitgesproken namen en een deportatiejaar.

Er waren in ons bestaan talloze verwarrende en ongrijpbare uitspraken die ons verontrustten of verdrietig maakten, maar waarover niet doorgevraagd kon worden. Iemand heeft me ooit verteld dat bijen elkaar door een dans met minieme bewegingen en trillende vleugeltjes duidelijk maken waar de nectar te vinden is. In ons gezin werd op een dergelijke manier, door een oogopslag, een klein gebaar van een hoofd, een zin die deed verkillen en door plotseling invallende stiltes, duidelijk gemaakt dat de pijn die als nectar onder de verwarrende boodschappen verstopt zat, onaangeraakt moest blijven. We groeiden op met een wereld van woorden die niet gezocht mocht worden. Gitzwarte nectar die moest blijven waar die was. We leefden bij elkaar, maar niet met elkaar. Ieder van ons baande zich een eigen weg door de zware lucht. En school bracht geen verlichting. Integendeel.

Ik las graag. Lezen was een aangename versie van onderduiken. Met *De Kinderkaravaan* trok ik met de Sagerfamilie over de Oregon Trail, met Mary Lennox probeerde ik me toegang te verschaffen tot *De geheime tuin* en in *Levende bezems* verliet ik met Giorgio zijn bergdorp om als schoorsteenvegerknecht in Milaan aan het werk te gaan. Verhalen over verweesde kinderen die erin slaagden bondgenoten te vinden. Opgekruld in de leunstoel in de woonkamer of onder de dekens van mijn bed stilde ik mijn honger naar avontuur en verbinding.

Behalve lezen schreef ik graag. Ik hield een dagboek bij dat ik aan Lieve Anne richtte. De beroemdste Anne van de wereld was gestorven in het kamp waarin mijn vader ternauwernood had overleefd. Ik schreef haar dagelijks, als aan een trouwe vriendin. Ze had gehoopt ooit schrijfster te worden, en in zekere zin was haar debuut een droomdebuut. Vertalingen in zevenenzestig landen, verfilmingen en theaterproducties. Het Achterhuis was een wereldwijde hit geworden. Ik vroeg me weleens af, niet zonder gêne, of dat ook zo zou zijn gegaan als Anne niet vermoord was. Als ze net als mijn vader was teruggekomen. Zou het kunnen dat dood zijn een goudmijn is voor een boek? Hoe doder, hoe groter het succes?

Als ik fantaseerde dat ik de schrijfster zou kunnen worden die Anne had willen zijn, duurde het nooit lang voordat mijn censor die gedachten tot een halt riep. Hij hield mijn fantasieën en ambities vakkundig onder de knoet. Volgens hem was mijn verlangen gezien te worden aanmatigend en

een blijk van subversieve hoogmoed. Ik was immers een welvaartskind, dat niet geleden had aan onderdrukking, noch gestorven was aan uithongering. Hoe kon ik ook maar een ogenblik denken, dat ik iets te melden had dat voor iemand van belang zou kunnen zijn. Mijn eigenwaan, want dat was het, zo hamerde hij me in, moest met wortel en al uitgeroeid. Iemand die nooit iets heeft meegemaakt moet zijn mond houden. Die heeft geen recht van spreken. Zo ontgroeiden mijn fantasieën over de verhalen die ik graag had willen schrijven nooit het embryonale stadium.

Mensen die willen debuteren hebben behalve talent en wilskracht en een zekere mate van eigenwijsheid, ook een stevige dosis zelfvertrouwen nodig.

Hoewel ik in de tijd dat ik een beroep moest kiezen behept was met een grote geldingsdrang, een verlangen gehoord te worden, in het volle licht te staan, ontbrak het me aan voldoende zelfvertrouwen om een vak te kiezen dat zoiets mogelijk maakte. Schrijven was een te aanmatigende keuze, evenals actrice worden, wat de meest directe verwezenlijking is van een dergelijke wens. Mijn censor hoefde slechts een paar woorden te lispelen om me van mijn ambities af te houden. Ik moest me dus oriënteren op een andere toekomst en ik koos voor een opleiding die me klaarstoomde voor een vak dat dicht bij het acteren lag, maar veel dienstbaarder en dus minder pretentieus was. Ik werd theaterdocent. En grappig genoeg was het geen slechte keuze. Gaandeweg, spelend en docerend, wist ik de censor het zwijgen op te leggen. Na een paar jaar was mijn zelfvertrouwen gegroeid en stond ik in de spotlights. Ik richtte het vrouwenvarietégezelschap *Flying Lipstick* op en we namen de humorloosheid van de tweede feministische golf en de traditionele mannen- en vrouwenrollen in de acrobatiek op de hak. Een van de acts was de Sterkste Vrouw van Nederland: *Saskia draagt drie vrouwen en lacht daarbij*, kopte een Duitse krant.

Na het variété werkte ik met kinderen en jongeren van verschillende sociale en culturele afkomst, die schurende en schrijnende verhalen met zich meedroegen. We maakten er kunst van; ontroerende voorstellingen, aangrijpende monologen, indrukwekkende dansstukken.

Ik was er goed in, in het faciliteren van de verhalen van anderen. Totdat ik op het hoogtepunt van mijn carrière een verkeerde afslag nam. Aangemoedigd door de waardering voor mijn verschillende projecten waarin ik als maker een voortrekkersrol vervuld had, ging ik in op de vraag manager te worden van een groot project waarbij verschillende organisaties betrokken waren. Het bleek onmogelijk voor mij, om eenmaal rijdend op de verkeerde weg, te stoppen, laat staan om te keren. Tegen beter weten in ging ik door, totdat ik viel. Ik maakte een enorme smak, die me deed realiseren dat ik mislukt was. Erger nog, mijn val bewees, vond ik, dat mijn optreden als manager niets meer dan een maskerade was geweest, een truc, zoals de acrobatiek act *De sterkste vrouw van Nederland* een truc was geweest. Ik had de boel voor de gek gehouden en was ontmaskerd.

De verwarring van vroeger was terug. Daarom ging ik schrijven. Het begon met gestructureerd piekeren. Iedere dag op gezette tijden schreef ik alles wat er maar in mij opkwam. En daarmee gebeurde er iets wonderbaarlijks. Het dagelijks schrijven deed verborgen herinneringen ontwaken aan het kind dat ik geweest was. Scènes met mijn vader en mij als klein meisje en met het hele gezin, wanneer de bijen dansten en duidelijk maakten dat de gitzwarte nectar niet opgehaald mocht worden uit de spelonken waar hij verborgen zat. Door het schrijven en de stroom van herinneringen die op gang kwam, groeide mijn nieuwsgierigheid naar mijn familie. Naar alles wat door mijn censor altijd 'koketteren met de ellende van hen' was genoemd. De wil tot weten werd zo krachtig, dat de censor zich mokkend terugtrok.

Ik ging op zoek. Naar informatie over de familie die ik nooit gekend had, een familie die tot dan toe niets anders dan dood was geweest. De zoektocht naar hen was zoeken naar woorden die nooit eerder uitgesproken waren en dat leek op het spel dat mijn vader met zijn patiënten speelde: woorden vormen met monden die dat niet vanzelf konden, omdat ze daartoe niet waren toegerust. Langzaam leerde ik steeds meer woorden kennen die mijn familieleden kenschetsten. Gewone woorden als: Grootvader. Oom. Neef. Tantetjes. Woorden die iets onthulden over wat ze geweest waren en hoe ze geleefd hadden: paardendokter, koffiekoning, antiverveel sociëteit, meester-schaker, bridgeclubs, verkleedpartijen, scheiding. Woorden die behoorden bij plaatsnamen in het oosten van Europa. Gitzwart. Ik ontfutselde mijn hele familie aan het donker, liet ze opdoemen uit niet eerder geopende archieven, fotoalbums en nooit eerder vertelde verhalen en ik bouwde mijn familie op tot mensen van vlees en bloed, ik gaf hen, en daarmee mezelf, onze geschiedenis terug. Een geschiedenis waarmee ik me mocht, nee, moest verbinden.

Ik schreef. Over de last van een verleden dat ik niet zelf beleefd had. Ik schreef over de onmogelijkheid als kind eigen emoties serieus te nemen, als alles wordt afgemeten aan ervaringen, die de grenzen van de menselijke verbeelding te boven gaan. Over de plicht en het onvermogen om gelukkig te zijn. Over het verlangen naar verbinding en het mislukken daarvan omdat je daarvoor samen op zoek moet naar de nectar. En in het schrijven groeide mededogen voor het kind dat ik geweest was.

Uit dit zowel pijnlijke als bevrijdende onderzoek ontstond mijn debuut: *Verplicht gelukkig, portret van een familie*. Wat begon als een therapeutische zoektocht werd een universeel verhaal. Want overal groeien kinderen op in gezinnen waarin geheime verhalen bestaan, die om uiteenlopende redenen onbenoemd moeten blijven. Vanwege overlevingsschuld of juridische consequenties, uit schaamte, omdat ze pijn veroorzaken, of omdat er geen woorden voor te vinden zijn. Maar geheime verhalen hebben een venijnige eigenschap. Ze blijven zich opdringen, laten zich niet verjagen. Wat genegeerd wordt groeit en uiteindelijk loopt de boel vast. De nectar moet gevonden worden en gedeeld, hoe gitzwart hij ook is.

Ik liet mijn manuscript lezen aan een dierbare vriend en vriendin. Ze waren enthousiast en kritisch. Ik schreef een nieuwe versie die ik aan een kennis gaf. Ze was redacteur bij de kleine, onafhankelijke literaire uitgeverij Cossee, gesitueerd in het centrum van Amsterdam. De eigenaresse was de naamgever. Ze leidt het bedrijf samen met haar man Christoph Buchwald. Zowel de redacteur als Eva Cossee gaven een eerste enthousiaste reactie. Maar de beslissing of mijn verhaal al dan niet uit te geven zou worden, kon pas genomen worden als Christoph zijn mening had gegeven. En dat duurde een tijd. Hoe langer ik moest wachten, hoe moeilijker het werd om de censor te negeren, want die zat nog altijd ergens in een hoekje. Hij siste me toe dat ik me niets moest verbeelden, dat mijn manuscript niet door de beugel zou kunnen.

Na vijf maanden kreeg ik een uitnodiging om te komen praten. Voor het eerst liep ik de uitgeverij binnen. Het heiligdom bleek een pijpenla, tot de nok toe gevuld met boeken. Drie mensen waren druk aan het werk en ontvingen me hartelijk. Christoph nam me mee naar zijn kelderkamer. Het stond er vol gitaren en apparatuur. Ik vond het een jongenskamer en dat stelde me gerust. Ik verborg mijn zenuwen en speelde de sterkste vrouw van Nederland.

'Je hebt een bijzonder verhaal geschreven,' zei hij, 'een belangrijk verhaal. Het oorlogsverhaal is niet onbekend, maar het effect daarvan op jou is verrassend beschreven. We geven het graag uit.'

Een zucht ontsnapte aan me. Ik sprong niet op. Ik schreeuwde het niet uit. Ik deed geen wilde rondedans. Ik glimlachte. Je zou, als je niet beter wist, uit die glimlach kunnen opmaken dat ik dacht: ik had niet anders verwacht.

Ik zei dat me dat plezier deed. Ik hield mijn adem in bedwang. Dat kan ik, als theaterdocent. Daarvoor heb ik doorgeleerd.

Daarop hadden we een goed gesprek over de veranderingen die het manuscript nog beter konden maken. Zo begon het werken aan een tweede en derde versie, er waren verschillende intensieve gesprekken over vorm, opbouw, constructie. Over *less is more* en over de intelligentie van de lezer. En met elke versie won niet alleen mijn verhaal aan kracht, maar ook het zelfvertrouwen in mijn kunnen als schrijver in wording.

Ik kon me erover verwonderen hoe het aanvankelijk therapeutisch schrijven bliksemsnel veranderd was in het schrijven aan een manuscript, een universeel verhaal. Een schrijver en journalist stonden kennelijk al jaren trappelend in de coulissen van mijn bestaan. Allang warmgelopen, klaar om het toneel op te draven en het ambacht uit te oefenen dat ik mezelf zolang onthouden had.

Spijt was er ook, dat ik niet jong en veelbelovend meer was. Ik ging na of er andere vrouwen waren die op oudere leeftijd gedebuteerd waren. Ik had geruststelling nodig, dat ik nog kans maakte op een leven als schrijfster. Want ik wilde meer dan een debutant zijn. Ik wilde de schrijfster in me een toekomst bieden. En een oudere vrouwelijke debutant is nu eenmaal niet een florissant verdienmodel. Maar er was hoop.

George Eliot debuteerde in 1859 als veertigjarige. Ze nam een mannelijk pseudoniem aan, omdat de algemene mening in die tijd was dat vrouwen alleen maar onbeduidende niemendalletjes konden schrijven. Meer dan honderd jaar later kreeg Annie Proulx, drieënvijftig jaar oud, in 1988 van haar uitgever te horen dat hij haar debuut *Heart Songs and other stories* alleen wilde uitgeven, als er op de cover geen voornaam maar initialen zouden staan, om zo haar sekse te verdonkeremanen. Ze ging mokkend akkoord. Maar na de succesvolle ontvangst van haar boek besloot ze zich niet langer achter haar initialen te verstoppen en voortaan stond ook haar voornaam op haar boeken.

Mijn uitgever heeft geen moment gesuggereerd dat ik mijn sekse zou moeten verzwijgen. Ik was zevenenvijftig toen mijn debuut verscheen, met een recente foto op de achterflap. Er volgde tamelijk snel de eerste lovende recensie in het prestigieuze NRC. Daarna volgde er andere en direct begon ik aan boek twee, mijn eerste roman, want de verhalen waren gaan stromen. Ik ben nu vier boeken verder, ik word gelezen, vertaald, er zijn filmregisseurs geïnteresseerd en podcastmakers en ik word uitgenodigd voor lezingen en literaire festivals. Die bezoek ik graag, daarna spoed ik me terug naar mijn schrijvershuisje op het Groningse platteland, waar ik uitkijkend over een eindeloze landbouwvlakte, momenteel met wuivende groene gersthalmen met een fluwelige glans, jagende kiekendieven twee meter boven het gewas, en steeds veranderende indrukwekkende Ruysdaelwolken, schrijf aan de van verhalen die, nu de stroom eenmaal op gang gekomen is, niet meer te stoppen zijn. De censor ligt het grootste gedeelte voor apegapen in een hoekje van mijn ziel. Heel af en toe brult hij nog eens wat, zoals een oudere beschonken vent op zijn kruk aan de bar van een vervallen café. Zo'n man die niets meer te vertellen heeft en dat maar moeilijk verkroppen kan. Ik schrijf verder. Er zitten beslist voordelen aan, om oudere schrijfster te zijn. Want weet je, Annie Proulx zei het al: we *know how things work*. En dat is handig, als je wilt schrijven over alles wat er zich in het leven voordoet.

Mei 2019